

KOPENHAG VE MAASTRICHT ÖLÇÜTLERİ / ANAYASAL – YASAL DÜZENLEMELER ÖLÇÜTLERİ KARŞILAMADA YETERLİ Mİ ?

Yrd. Doç.Dr. Çağrı ERHAN *

Hocam çok teşekkür ediyorum.

Sayın Başkan, Sayın Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı, Sayın Bakanlarım,

Burada böyle seçkin bir topluluğa hitap etmekten mutluluk duyuyorum. Benim için ayrıca mutluluk verici olan, bu güzide camia içerisinde, benim de görev yapmakta olduğum Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi içerisinde ders veren çok sayıda öğretim üyesini de görmem. Yine bir mutluluk kaynağı da, bu sıralarda daha önce ATAUM kurslarına katılmış çok sayıda eski kursiyer arkadaşımızı görmem. Böyle bir fırsatı sağlamış olduğu için, Ziraat Mühendisleri Odası'nın Sayın Başkanına da ayrıca teşekkür ediyorum.

Efendim öncelikle, bu konuşmanın başlığıyla ilgili bir değerlendirme yaparak konuya girmek istiyorum. Kopenhag ve Maastricht Kriterlerinden bahsediliyor. Daha çok üzerinde durmamız gereken, herhalde Kopenhag Kriterleri. Çünkü, bir ayırım yapmak gerekirse, Maastricht Kriterleri, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun yahut diğer Topluluklarla birlikte, Avrupa Birliği olmasını sağlayan Maastricht Antlaşması çerçevesinde, ekonomik ve parasal birlik için öngörülen kriterlerdi. O zamanki üye ülkeler için öngörülen ekonomik ve parasal birliğe geçiş kriteriydi. Bunlar arasında, hepimizin bildiği, kamu harcamalarının agayrı safi milli hasılanın %60'ını aşmaması, enflasyonla ilgili birtakım ölçütler gibi kriterler vardı ve daha çok Euro alanına dahil olmak için, parasal birlik alanına dahil olmak için, üye ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken kriterleri içermekteydi.

Halbuki Kopenhag ölçütleri bu üye olan ülkeler için değil, üye olmak isteyen aday ülkeler için ortaya konulan kriterlerdir. Dolayısıyla, burada böyle bir ayırım yapıp, Kopenhag Kriterleri niçin ortaya çıktı? sorusuyla başlayıp, ardından Kopenhag Kriterlerinden bahsedeceğim. Kapsamlı Anayasa değişiklikleri ve uyum yasalarıyla, bu ölçütlerin ne kadar karşılandığına değineceğim ve son olarak da Avrupa Birliği Komisyonu'nun 2002 İlerleme Raporu'nda, Türkiye tarafından bu gelinen noktaya ne gibi yaklaşımları olduğuna, nasıl eleştiriler getirdiğine değineceğim. Böylece konuşmamı tamamlamaya çalışacağım.

Az önce Hocam çok güzel ifade etti. Avusturyalı büyük devlet adamı, Matternicht, "Avrupa'nın sınırı Viyana'nın doğu mahallelerinde biter." demiş. Fakat, tabii Matternicht bu ifadeye bulunduktan yaklaşık 10-15 sene sonra, 1856'da Paris Konferansı'nda, Avrupa'nın sınırlarının orada bitmediği, Osmanlı Devleti'nin de Avrupa Konferansı'nın, Avrupa Kulübü'nün bir parçası olduğu, bizzat Avrupalılar tarafından teyit edildi. Buna rağmen, biraz da Matternicht'i haklı çıkartırcasına bu teyit kağıt üzerinde kalmaktan öteye geçemedi.

Yıllar içerisinde, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa doğu ve batı duvarı olarak, Berlin Duvarı'ndan geçer bir şekilde bölündükten sonra, hep Batı Avrupa olarak düşünüldü. Avrupa Ekonomik Topluluğu da bu çerçevede kuruldu ve böyle gelişti.

* A.Ü.Avrupa Toplulukları Araştırma Uygulama Merkezi (ATAUM) Müdür Yardımcısı

Fakat, 1990'larda çok önemli bir değişiklik oldu: Soğuk Savaş sona erdi ve duvar yıkıldı. Duvarın yıkılmasıyla birlikte, Avrupa, özellikle Avrupa Birliği'nin motoru konumunda olan Almanya'nın yaklaşımları çerçevesinde, acaba bu duvarın ötesinde kalan ve coğrafî olarak Avrupa'nın içerisinde yer alan Avrupalıları da, bu oluşumun içerisine dahil edebilir miyiz diye düşünme başladı. Bu ülkeler, özel olarak, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri şeklinde isimlendirildiler. Avrupa Birliği'nin genişleme perspektifi, 1990'ların başından itibaren, bu Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini içine almak üzerine kuruldu.

Yalnız, orada da temel bir sorun vardı. Bu Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, 1945-46 yıllarından itibaren, sosyalist modelle idare edildikleri için, gerek siyasi anlamda gerekse ekonomik anlamda, Batı Avrupa'nın modellerinden çok daha farklı modellere sahiplerdi. Bundan dolayı, bu ülkelerin üye olarak alınmaları, bir takım sorunlara neden olacaktı.

O zaman, öncelikle bazı ölçütler yerine getirilmeliydi. Bu ölçütler yerine getirildikten sonra bu ülkeler Birliğe alınabilirlerdi. 1993 yılında, o zamanki Dönem Başkanı Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da yapılan Avrupa Birliği Zirvesi'nde, bizim Kopenhag Kriterleri olarak adlandırdığımız kriterler ortaya kondu. Yalnız o zamanki Zirve Sonuç Bildirgesine bakarsanız, benim biraz sonra açarak değineceğim noktaların tamamını göremeyiz.

Söz konusu kriterlerin belirlenme ve geliştirilmesi, dinamik bir süreç olarak devam etti. Kopenhag Zirvesi'ni izleyen, Madrid, Cannes, Lüksemburg Zirvelerinde olgunlaştırıldı. 1997 yılındaki "Gündem 2000" Raporunda daha da olgun hale getirildi ve şimdi bahsedeceğim niteliği kazandı.

3 temel ölçüt söz konusu: siyasal ölçütler, ekonomik ölçütler ve Müktesebata uyum. Yani, Avrupa Birliği Müktesebatı'nı karşılama, benimseme ölçütü olarak nitelendirilebileceğimiz ölçüt. Yalnız bunlar arasında da bir ayırım mevcut.

Avrupa Birliği diyor ki, "aday ülkeler ile adaylık müzakerelerine başlamam için, bu ölçütlerin hepsinin aynı anda yerine getirilmesi zorunlu değildir. Siyasal ölçütleri yerine getiren ülkelerle müzakere sürecine başlarım, 31 başlık üzerinden müzakereleri yürütürüm. O sırada, ekonomik ölçütler ve Müktesebat ölçütlerini yerine getirmelerini sağlamaya çalışırım." Hatta bu da bir zorunluluk değildir, tam üyelik Anlaşması, Katılım Anlaşması yapıldıktan sonra bile bu kriterlerin yerine getirilmesi mümkündür. Biliyorsunuz, 2003 yılı Nisan ayında Katılım antlaşmaları imzalanacak ve ancak 2004 yılında aday ülkeler Birliğe girecekler. O zamana kadar, diğer ölçütleri yerine getirmeleri mümkün olabilir.

Siyasal ölçütler ise burada bir zorunluluk, bir ön şart niteliğindedir. Zaten geriden alıp bakarsak, 2002 Yılı İlerleme Raporu'na bakacak olursak, ki şu anda Devlet Planlama Teşkilatı'nın tercümesi yanımda, Komisyon, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile müzakerelere başlayamayacağı yönünde karar verirken, siyasal ölçütlerin tam olarak karşılanmadığı noktastan hareket ediyor.

Az önce, Genel Başkanın açılış konuşmasında ifade ettiği gibi, burada bir çifte standart var mıdır? Ben, en son söyleyeceğimi şimdi söyleyeyim. Evet, vardır. Çünkü başka birtakım ülkelerle, başta Romanya, Bulgaristan olmak üzere, Baltık Cumhuriyetlerinin bazılarıyla bu koşulların hepsi karşılanmamış olmasına rağmen müzakerelere başlanmıştır. Komisyonun

büyük desteğiyle, Avrupa Birliği'nin kaynakları da aktararak, müzakere aşamasında bu siyasal kriterlerin karşılanması sağlanmıştır. Fakat Türkiye'nin yaptığı büyük atılıma rağmen bu böyle olmadı.

Nedir Kopenhag siyasal kriterleri?

4 ana başlık altında toplamamız mümkündür.

Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve azınlıklara saygı. Bu ifadeleri Kopenhag Zirvesi'ni takip eden Zirve kararlarıyla Komisyon ve Konsey açmıştır.

Mesela, demokrasi dediğimiz zaman, siyasal çoğulculuk, ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü var. Bunların Anayasanın garantisi içerisinde olması lazım. Devlet, kurumların çalışmasına olanak sağlayan, demokratik, anayasal kurumların, bağımsız yargının varlığını temin etmek durumunda. Yine, değişik siyasi partilerin dönüşümlü olarak iktidara gelmelerine olanak verecek, muhalefetin rolünü de tanıyan özgür ve dürüst seçimlerin varlığı koşulu aranıyor. Yani, siyasal sistemin bu çerçevede işlemesi gerekiyor.

Hukukun üstünlüğü dediğimiz zaman, adalete olan güvenin, toplumda kurumsallaşmış olması, topluma temel hukuk güvencelerini verebilen bir mekanizmanın o ülkede yerleşmiş olması koşulu getiriliyor.

İnsan haklarından kasıt, Avrupa Konseyi'nin İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi'ne taraf olunması, bunun bütünüyle kabul edilmesi olarak karşımıza çıkıyor. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının verilmesi, biliyorsunuz, Türkiye 1987 yılında verdi, tüm vatandaşlara, dil, din, cinsiyet, ırk ayırımı yapılmadan, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, azınlık haklarının hukuk karşısında eşit olması gibi haklar tanınması gerekiyor.

Son olarak da, azınlıklara saygı çerçevesinde, yine Avrupa Konseyi'nin, Ulusal Azınlıkların Korunması Hakkındaki Çerçeve Sözleşmesi ile Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nin 1993 yılında kabul ettiği, Ulusal Azınlıklarla İlgili Tavsiye Kararı'nın kabul edilmesi öngörülüyor. Bu metinler neyi öngörüyor? Parlamentoda eşit temsil, hükümette üye bulundurabilme, yerel yönetimlere katılma, ilk ve orta öğretimde ana dilde eğitim olanağı, idari ve yargı alanlarında ana dil kullanımına olanak verilmesi... Burada bir problem olduğunu açıkça görüyoruz. Bizden değil, herhalde Avrupa Birliği'nden kaynaklanan şöyle bir problem var: Türkiye'deki azınlık tanımıyla, Avrupa Birliği'nin azınlık tanımı arasında çok büyük bir farklılık var. Biliyorsunuz Lozan Antlaşması, Türkiye'de sadece gayrimüslim vatandaşları azınlık statüsüne koymuştur. Lozan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşmasıdır. Hiçbir şekilde değişmesi mümkün değildir. Zaten Anayasamız da azınlık tanımını bu şekilde yapmıştır. Avrupa Birliği ise azınlıkları farklı bir şekilde algılamaktadır.

Bunun dışında kalan haklar, tüm Türk vatandaşlarına verilen, azınlıkların da istifade ettiği haklardır. Türkiye'de bu şekilde algılanmaktadır.

Bir diğer ölçütün ekonomik ölçütler olduğunu belirtmiştim. Bunun ayrıntılarına çok fazla girmeyeceğim. İki temel ölçüt var:

Bir defa, işleyen bir pazar ekonomisinin var olması gerekir. Bütün piyasa koşullarıyla, devletin müdahalesinin en aza indirildiği, devletin sadece bir koordinatör görevini üstlendiği piyasa koşullarıyla pazarın çalıştığı bir ekonomi...

Ancak, Avrupa Birliği bunu tek başına yeterli görmüyor. Bu oluşturulsa bile, Avrupa Birliği içine girdikten sonra, ikinci temel ölçüt olan rekabet edebilme gücü isteniyor. Bunun için, fiziksel, beşeri altyapının geliştirilmesi, AR-GE çalışmalarına, araştırmaya ve geliştirmeye imkan ayrılması isteniyor. Böylece, Birliğin içine girildiğinde, Avrupalı büyük şirketler ülke ekonomisine zarar vermesin.

Kopenhag Kriterlerinde bahsederken, genellikle unutilan, ama belki de müzakere sürecinin kısa veya uzun olmasında asıl neden olacak kriter, Avrupa Birliği üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneğidir. Yani Müktesebatı üstlenebilme yeteneği.

Biliyorsunuz, İspanya Başbakanı dedi ki, “Biz müzakereleri 8 sene sürdürdük. Siz bizden daha gerisiniz. Sizin müzakereleriniz daha uzun sürebilir.” İşte bu müzakere aşamasına daha geçilmeden, Müktesebat konusundaki uyum çalışmaları hızlandırılırsa, idari kapasite arttırılırsa, o zaman müzakere süresinin daha kısa bir zamanda tamamlanması ve Türkiye'nin tam üyelik yolunda daha başarılı bir şekilde ilerlemesi mümkün olacaktır.

Kopenhag Kriterleri ortaya konulduktan sonra, süreci bir defa daha hatırlatmakta yarar var.

Türkiye'ye adaylık statüsü, 1999'da yapılan Helsinki Zirvesi'ne kadar verilmedi. Merkezi ve Orta Avrupa devletlerinin yanına, Kıbrıs ve Malta da eklenmişti. Fakat Türkiye, 1997 yılında Lüksemburg Zirvesi'nde dışarıda bırakıldı. Türkiye bu nedenle Avrupa Birliği olan ilişkilerini askıya aldı. Bu tepkisi üzerine ve biraz da diğer tepkiler yüzünden, işte Kıbrıs meselesinde de Türkiye'yi zorlamak için Türkiye'yi tekrar siyasal müzakere içerisine alabilmek için, 1999 yılında Helsinki'de Türkiye'ye adaylık statüsü verildi.

Ardından, her aday ülkeye yapıldığı gibi, Avrupa Birliği Türkiye için bir Katılım Ortaklığı Belgesi yayınladı. Bunun anlamı şudur: Katılım Ortaklığı Belgesi, kısa ve orta vade olarak isimlendirilen, kısa 1 sene, orta ise süresi tam olarak belli olmayan, ama en azından 1 sene içerisinde başlatıldığı görülecek şekilde birtakım konularda, Kopenhag Siyasal Kriterlerinin Karşılama konusunda aday ülkenin adımlar atmasının istenmesidir.

8 Mart 2001 tarihinde Katılım Ortaklığı Belgesi'nin yayınlanması üzerine, Türkiye 19 Mart 2001 tarihinde, Ulusal Programını yayınlamak karşılık verdi. Bunun anlamı da şudur: Katılım Ortaklığı Belgesinde şu kriterlerin yerine getirilmesini istiyorsunuz. Biz Ulusal Programla, bunların şu kısmını kısa vadede, şu kısmını da orta vadede ve şu düzenleme ve araçlarla gerçekleştireceğim şeklinde bir taahhüd giriliyor. Ayrıca bazı noktalarda problem olabileceği bu Ulusal Programda belirtiliyor.

Arkasından 3 Ekim 2001 tarihinde, Türkiye kapsamlı bir Anayasa değişikliği, 34 maddelik bir Anayasa değişikliği yaptı. Bu Anayasa değişikliklerinin hızla uygulamaya geçirilebilmesi için de 2002 yılı Ağustos ayında Uyum Yasaları çıkartıldı.

Son olarak kısaca, Avrupa Birliği'nin Anayasa değişiklikleri ve uyum yasaları çerçevesinde, nasıl bir yaklaşım içerisinde olduğuna da değineceğim.

Türkiye, pek çok kişinin ölümüne neden olan bir terör örgütünün başını bile idam cezasını kaldırmak suretiyle ömür boyu hapis cezasına mahkum etti. Çünkü ölüm cezasının kaldırılması gerekiyordu. Ölüm cezasının kaldırılması başta olmak üzere, çok sayıda alanda düzenlemeler yapıldı.

Bunların hepsi, Avrupa Birliği Komisyonu'nun İlerleme Raporu'nda olumlu karşılanıyor. Anayasa değişiklikleri, Yeni Medeni Kanun, Reform Paketleri, Uyum Yasaları, Olağanüstü Halin kaldırılması, IMF ve Dünya Bankası tarafından desteklenen ekonomik programın devam etmesi, çeşitli paragraflarda olumlu gelişmeler olarak ifade ediliyor.

Arkasından “ama!” diye başlayan paragraflar geliyor ki, zaten sektör sektör, hangi alanlarda ne gibi konuların olduğu görülüyor, o ama'ların sayısı, ama ile başlamayan cümlelerden daha fazla.

Mesela, gözaltı sürelerinin uzunluğu, F Tipi Cezaevi koşullarının yetersizliği, düzenlemelerin yapılmasına rağmen sendikalardaki kısıtlamaların hala devam etmesi, yabancı dergiler konusunda kısıtlamalar, DGM'lerin değiştirilmekle birlikte uluslararası standartlara uygun olmaması, MGK'nın yapısının değiştirilmekle birlikte, ordunun fiiliyatta etkinliği gibi pek çok noktada eksiklikler dile getiriliyor ve Türkiye'nin, hala siyasi kriterleri karşılamaktan uzak olduğu ifade ediliyor.

Değerlendirmelerimi şu şekilde toparlayarak konuşmamı bitirmek istiyorum. 2002 Yılı İlerleme Raporu'na baktığınız zaman, sosyal bilimlerde iki temel vardır: Tümevarım ve tümdengelim. Tümevarım metoduyla değil, sadece tümdengelim metoduyla hazırlanmış bir rapor olduğunu düşünüyorum.

Tümevarım şudur: Doneleri teker teker alırsınız. Gerçekten objektif bir incelemeye tabi tutarsınız. Varsayımlarınızı oluşturursunuz ve o sizi bir sonuca götürür. Burada ise yapılan şu: Biz Avrupa Birliği'nin bu en önemli genişleme hamlesi içerisinde, Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne alacak mıyız? Hayır! O zaman, gelin bu sektörleri teker teker değerlendirelim ve her birinde, ama'lar ile başlayan paragraf ve cümlelerin sayısını arttıralım ki, biz bu olumsuz sonuca daha rahat ulaşalım.

Avrupa Konseyi de, Kopenhag Zirvesi'nde, Komisyon'un bu Raporunu öne koymuştur. Çeşitli diplomatik cümlelerle, bir müzakere tarihinin başlayabileceği gibi ifadeler kullanılmıştır. Ama, netice itibariyle Türkiye, bu genişleme sürecinin en azından 2010 yılına kadar dışında bırakılmıştır.

Bu sözlerimle konuşmamı tamamlıyorum. Beni sabırla dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum, saygılarımı sunuyorum.